GÖRSEL İLETİŞİM ARACI OLARAK SEMBOLLERİN KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMDE YERİ VE ÖNEMİ

SANAT ve ESTETİK

ULUSLARARASI SANAT VE ESTETİK DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF ART & AESTHETICS

Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi Yıl:2, Sayı:2, Haziran 2019, s.18-29

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

22.05.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

30.06.2019

Dr. Öğr. Üyesi BİLGE KINAM

Bu çalışma 4-6.04.2019 tarihinde Gaziantep Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen 3. Uluslararası Sanat ve Estetik Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi,
Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, bkinam@ogu.edu.tr

GÖRSEL İLETİŞİM ARACI OLARAK SEMBOLLERİN KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMDE YERİ VE ÖNEMİ

ÖZET

Sembol bir kavramı fikri temsil eden somut bir işaret ya da şekil olarak tanımlanabilir. İlk kez ilkel toplumların mağara duvarlarına çizdikleri, boyadıkları soyut işaretlerde ortaya çıkan sembol içerdiği anlam bakımından bir iletişim özelliği taşımaktadır. Daha sonra Sümerler, Hititler, Mısırlar, Mayalar gibi kadim uygarlıklar kil tablet, kaya ve mermer yapılar üzerinde inanış, gelenek ve göreneklerini farklı biçimlerdeki işaretleri kullanarak simgelemişlerdir. Duyular, sezgiler yoluyla aktarılan fikirlerin evrensel bir boyutta kıtalararası sözsüz bir görsel iletişim dili olan semboller, kültürlerarası iletişimde ve dünyanın kültürel görsel dokusunun oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Semboller ve işaretlerin anlamlandırılması için coğrafi bölgenin konumu, dönemin sosyo-politik, ekonomik, çevresel olaylar, dinsel inanışlar, gelenek ve görenekleri doğrultusunda analiz edilmesi gerekmektedir. Sembollerin kültürlerarası etkileşiminde yerini ortaya koymaya çalışan araştırma, literatür taraması ışığı altında yapılmıştır. Mağara resimlerinden duvar grafitilerine, ürün ambalajından yönlendirme işaretlerine, bilgisayar oyunlarından dijital platformlara kadar geniş bir yelpaze içinde bir görsel iletişim aracı olarak kullanılan semboller, teknolojinin gelişimi doğrultusunda yeni algı biçimleri oluşturmaktadır. İnsan davranışlarını belirleyen semboller kültürlerarasında toplumsal inancın yayılmasına ve bu doğrultuda eylemlerin yönlendirici bir görev üstlenmiştir. Yol gösterici, yönlendirici, bilgilendirici bir rol üstlenen semboller aynı zamanda toplumun olumlu

Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi Yıl:2, Sayı:2, Haziran 2019, s. 18-29

GÖRSEL İLETİŞİM ARACI OLARAK SEMBOLLERİN KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMDE YERİ VE ÖNEMİ

ya da olumsuz yönde bir inanışa yönlendirilmesinde, kültürlerarası iletişimde ve sırların korunmasında ya da gizlenmesinde yadsınamayacak bir güce sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Görsel iletişim tasarımı, iletişim, işaret, sembol

THE PLACE AND THE IMPORTANCE OF SYMBOLS IN INTERCULTURAL COMMUNICATION AS A VISUAL COMMUNICATION TOOL

ABSTRACT

Symbol can be defined as a tangible sign or figure that represents a concept, an idea. Symbol, which first appeared in the abstract signs that the primitive societies drew and painted on the walls of the caves, has communicative properties in terms of the meaning it contains. Later civilizations like Sumerians, Hittites, Egyptians, Mayas symbolized their beliefs, customs and traditions on clay tablets, rocks, and marble by using signs in different forms. Symbols which are the cross-continental nonverbal visual communication language of the ideas that are conveyed through senses and intuition at a universal level, have an important place in cultural communication and in formation of the cultural visual texture of the world. The symbols and signs are required to be analyzed in terms of the location, the sociopolitical, economic, environmental events of the era, the religious beliefs, customs, and traditions of the geographical region in order to make sense of them. The research, which tries to reveal the place of symbols in the intercultural interaction, has been made under the light of literature review. From cave pictures to wall graffitis, from product packaging to wayfinding signs, from computer games to digital platforms, symbols that are used as a visual communication tool within a large spectrum create a new perception in line with the development of technology. The symbols that determine human behavior have assumed a guiding task in spreading social belief among cultures and in this direction of actions. Symbols that take a guiding, directing, informing role, also have an undeniable power in guiding the society towards a positive or a negative belief, in intercultural communication and in protecting or concealing.

Key Words: Communication, visual communication design, sign, symbol.

Giriş

İnsanoğlu var olduğu günden bugüne çevresindeki nesneleri, olayları ve kendisini ifade etmek için görsel bir iletişim dili kullanmıştır. Gördüklerini, duyduklarını ve hissettiklerini resim, şekil, sayı, renk gibi görsel öğeleri kullanarak kavramlaştırmışlardır. Zamanla bu görsel dil evrimleşerek gelişmiş ve evrensel iletişim sistemlerine dönüşmüştür. Geçmişten günümüze kadim uygarlıklar inanç sistemlerini, kâinatın bir parçası olduklarını anımsatan birçok işaret ve semboller yaratmışlardır. Sembollerin tarihi felsefe, siyaset ve dinlerden daha eskiye uzanmaktadır.

İşaret ile semboller birbirine yakın olarak algılansa da işlevsel ve temsili farklılıkları vardır. Sosyal bilimlerde birçok farklı anlamı içinde barındıran sembol teriminin etimolojik kökeni **Fransızca** *symbole* kelimesine dayanmakta; gizli anlamı olan söz, simge, işaret anlamına

GÖRSEL İLETİŞİM ARACI OLARAK SEMBOLLERİN KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMDE YERİ VE ÖNEMİ

gelmektedir. Fransızca sözcük **Eski Yunanca** *symbolon* σύμβολον "retorikte iki anlamı birleştiren sözcük, parola, simge" sözcüğünden alıntıdır. Eski Yunanca *symbolō*; "bir araya atmak" fiilinden türetilmiştir.¹

Antropoglar, edebiyat eleştirmenleri, psikologlar, sanat tarihçileri, ilahiyatçılar ve filozoflar sembol, sembolün kullanışı ve sembolizm konusunda farklı tanımlar yapmış ve sofistike kuramlar geliştirmişlerdir. Farklı disiplinler sembol üzerine yüzlerce farklı tanımla bulunmakla beraber bazıları şu şekilde yer almaktadır.

1. *Sembol, remiz, alem, misal, timsal ve alamet karşılığını taşımakta.*
2. *Sembol, kendisinden başka bir realiteye dikkat çeken, birşeyin yerine geçen veya onu tasvir eden bir nesne, bir fiil veya insanlar tarafından yapılmış herhangi bir işarettir.*
3. *Sembol, açıklanamazın ifade biçimidir.*
4. *İnsan düşüncesinde görünemeyen bazı şeyleri, onunla ilişkisi nisbetinde görülebilir bir şekilde tasvir eden şeylere sembol denir.*
5. *Duygularla algılanamayan şeyleri, algılanabilir bir hale getiren somut şeylere ve işaretlere sembol denir (Ataşağın, 1997).*

Uçar'a (2004) göre sembol, bir kavramı temsil eden somut bir şekil, nesne, işaret tanımıyla açıklanabilir. Türkçe'de "simge" ile eşanlamlı olarak "sembol" sözcüğü de kullanılmaktadır. Sembol, belirli bir nesnel olay ya da olgunun, düşünsel kaynaklı bir kavram veya kendi kavramının açılımları ve çağrışımlarıyla karşılaştırılmasından doğduğu söylenebilir. Bir yaklaşım da sembolü "evrenselleşmiş sessiz bir dil" olarak ifade etmektedir. Sembolün görsel iletişim tasarımında çevremizi anlamamıza, nesneleri amacımız doğrultusunda kullanılmamızda, toplumsal ilişkileri düzenlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Sembolün işareten en belirgin ayırt edici farkı; işaretler bir durumu, eylemin mesajını doğrudan iletirken sembollerin ardında bir öykü ya da bir olay bulunmaktadır. Ayrıca semboller işaretlere göre daha yoğun, derin bir anlam taşımakta ve içerik zenginliğine sahiptir. Toksoy (2009) ise sembolü, fikri temsil eden görsel bir imge, işaret evrensel bir gerçekliğin derinlikli bir göstergesi olarak tanımlamıştır.

Sembollerle Görsel İletişim

"Dünyada tüm canlıların yaşamlarını devam ettirme sürecinde, karşılarındaki diğer canlılarla işaretler, hareketler, sesler gibi bir takım sembollerden oluşan çok çeşitli sistemleri kullanarak iletişim kurdukları bilinmektedir" (Elden, 2009: 21'den aktaran Çağlar 2012). İnsanoğlu yazının olmadığı zamanlarda şekiller çizerek iletişim kurmuşlardır. İnsanlık tarihinde 35.000 yıl önce insanoğlu ilk imgeleri yaratmaya başlamıştır. "Yaratıcı patlama" olarak nitelendirdikleri bu dönemde insanlar çevrelerindeki dünyayı görsel biçimler oluşturmuşlardır. Asya, Avrupa ve Afrika'da birbirinden haberi bile olmayan insanlar, farklı zaman dilimlerinde günlük yaşamdan izlerin yansıtıldığı benzer hayvan, insan figürleri ve soyut biçimler

¹ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/sembol>

GÖRSEL İLETİŞİM ARACI OLARAK SEMBOLLERİN KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMDE YERİ VE ÖNEMİ

yaratmışlardır. Mağaralarda ve kaya yüzeyleri üzerine çizilmiş resimler insanın binlerce yıl önce düşüncelerini ortaya koymuştur. Becer (1997, s84) M.Ö. 25000 Güney Fransa’da Lascaux’da ve M.Ö. 15000 Kuzey İspanya’da Altamira’da bulunan mağaralardaki boğa ve bizon betimlemelerinde şaşırtıcı bir stilizasyon ustalığı bulunduğunu ileri sürmüştür. Bu hayvanı amblem ya da simge olarak kullanılmak üzere stilize edildiğinde mağara ressamı gibi oldukça yalın biçimlere dönüştürülmektedir.

Mağara resimlerinin yapılış nedeni üzerine farklı teoriler ortaya atılmıştır. Altamira mağarasında gözden uzak karanlıkta resmedilen hayvan resimlerine üzerine düşünülen ilk teori çevrelerindeki dünyayı betimlemeleri olmuş daha sonra bazı toplumbilimciler hayvanlarla iletişim kurabilmek ve avlanabilmek için görsellerin duvarlara çizildiği öngörülmüştür. Mağara resimlerinin ardındaki gizemi çözmeye çalışan “How art made the World” belgesel serisinin araştırmacısı ve sunucusu Dr. Nigel Spivey, “The day pictures were born” “İmgelerin doğduğu gün” adlı belgesel yapımında farklı kıtalarda mağalarda yaptığı gözlemler sonucu benzer soyut şekillerin bağlantısını ortaya koyucu farklı bir teori ortaya koymuştur. Değişen bilinç durumlarını inceleyen bilim adamları, cevabın beynin içindeki neronların birbiri ile iletişiminde olduğunu; bir tür trans halinde güçlü halüsinasyonlarda soyut çizgiler, noktalar ve dokular görerek duvarlara bu soyut formları aktardıklarını ileri sürmüştür. Güney Afrika’nın Drakensburg dağlarındaki birkaç yüzyıl öncesine dayanan San Bushman’lere ait kaya duvarlarındaki hayvan ile insan resimleri bir trans halindeki bir tür bilinçlendirilmiş ruhsal deneyimlerle ilgili oldukları ileri sürülmüştür.²

² <https://www.pbs.org/howartmadetheworld/episodes/pictures/>

GÖRSEL İLETİŞİM ARACI OLARAK SEMBOLLERİN KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMDE YERİ VE ÖNEMİ

Resim 1: Güney Fransa'da Lascaux'da ve Kuzey İspanya'da Altamira'da bulunan mağaralardaki boğa ve bizon betimlemeleri.

Mağara duvar resimleri, avcı toplayıcı bir yaşam tarzını öğrenen insanoğlunun deneyimlerinin betimlemeleri olarak görülmektedir. Dünyanın farklı kıtalarında ayrı zaman dilimlerinde yapılmış mağara ve kaya duvarlarındaki benzer figürlerin yaratılış nedenlerine ilişkin farklı teoriler atılmış olsa da bu mağara resimleri görsel iletişimin ilk örnekleri oldukları söylenebilir.

Günümüzden 17000 yıl önce çizmeyi şekil ve sembollerle iletişim kurmayı başaran insanoğlu seslere işaret vererek oluşturduğu ilk alfabeyi kullanmak için 12000 yıl beklediği ileri sürülmüştür. Bu süreç içinde kavram yazı (ideogram) gibi bir alfabe olarak adlandıramayacağımız pek çok ayrı yol denenmiştir (Çağlar, 2012, s.23).

Görsel Tarihteki ilk yazı (ideogram) örnekleri MÖ 4000 yıllarına ait Mezapotamya'da Uruk bölgesindeki (bugünkü Irak toprakları) toprak tabletler üzerine çizilen simgeler ve çivi yazılarına dayanmaktadır. MÖ 2000'de Akadlar Mezapotamya'da bir fikri ve nesneyi anlatan resim yazılar kullanmışlardır. Akadlar gibi MÖ 3000'lerde Mısır Uygarlığı'nda seslerin resimsel işaretlerini ardışık olarak yazdıkları "hiyeroglif" diye adlandırılan bir görsel iletişim sistemi kullanılmıştır (Uçar, 2004, s.20). Yunanca "Hieros (Kutsal) + Glypho (Yazıt)" kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan ve "Kutsal Yazıt" anlamına gelen hiyeroglifler günümüzde şematik bir alfabe olarak tanımlanmaktadır. Farklı Hiyeroglifler Mayalar, Hititler, Aztekler gibi birçok farklı medeniyetin alfabe siteminde de yer almaktadır (Kayaoğlu, Çetinoğlu, 2013). Eski Mısır'da yazı işlevi gören ve resim özelliği taşıyan simgelere Hiyeroglif (Tanrı'nın sözleri) adı verilmiştir (Becer, 1997, s.86). Mısır Hiyerografi yazısı birbirinden ayırt edilebilecek yüzlerce sembolden oluşturulmuştur.

Mezopotamya uygarlığının kurucuları olan Sümerler ilk yazı sistemini geliştirmişlerdir. IV Uruk döneminde bulunduğu sanılan "Çizi yazısı" bir kavram ya da sözcüğü temsil eden resim özelliği taşıyan simge "piktogramı" andırmaktadır. İ.Ö 2500 yıllarında geliştirilen üçgen uçlu stylus'larla kil yüzeyine bastırılarak oluşan imgeler bir işaret sistemini oluşturmuşlardır. Dolayısıyla resme dayalı piktogramlar da çivi yazısı adı verilen soyut simgelere dönüşmüştür (Becer, 1997, s. 85).

Resim 2: Soldaki görsel Mezapotamya'da Uruk bölgesindeki toprak tabletler üzerinde çivi yazısı ve sağdaki görsel Eski Mısır'dan Hiyeroglif örneğidir.

GÖRSEL İLETİŞİM ARACI OLARAK SEMBOLLERİN KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMDE YERİ VE ÖNEMİ

Kil Tabletler üzerine çivi yazıları, kaya üzerine kabartmalar, hiyeroglifler birçok kadim uygarlık tarafından görsel yolla iletişim kurmak için kullanılmıştır. Geçmişten günümüze yaratılan tüm görüntü göstergelerinin toplum yaşamı içindeki durumu; göstergebilimi açısından da incelenilecek kadar çok kapsamlı ayrı bir araştırma konusudur. Fakat bu araştırma çalışması görsel iletişim aracı olarak sembollerin kültürlerarası etkileşiminde yeri ve önemini incelemektedir.

Sembollerin Kültürlerarasındaki Yeri

On binlerce yıllık kültürel birikim, inanç sistemleri, felsefe, metafizik ve düşünceler dünyayı sembollerle kuşatmıştır. Yaşamın her alanında alınan kararların, davranış biçimlerinin ardında, dinsel ritüellerde, inanç biçimlerinin ardında semboller vardır. Kültürden kültüre aktarılan sembollerin binlerce yıllık gelişim süreci bulunmaktadır. Semboller, toplumsal, kültürel kimliğinde özünde bulunmaktadır.

Arı, (2016, s.5) kültürel sembollerin, bir kültürün binlerce yıl dilde, sanatta, dinde ve diğer toplumsal alanlarındaki kazanım ve birikimlerini temsil eden kültürel kara kutuları olduğunu ileri sürmüştür. Bir kültürün oluşumu ve kökleşmesi kullanılan sembollerin toplumsal hafızada yer etmesiyle ilişkilidir. Semboller, kültürün değerlerini temsil eder ve kültürel anlamlar taşır. Bir kültür, kültürel sembolleriyle anlam ve değer kazanabilir. Dil, kültürel sembolleri şifreleyerek nesilden nesille taşımıştır. Dilin yanında sanatın her disiplninde kültürel sembolleri görsel, işitsel ve duysal olarak taşıdığı anlamlar vardır. Resim, müzik, mimari, edebiyat, şiir, tiyatro gibi birçok disiplin de sembolleri kullanarak farklı anlatım biçimleri benimsemişlerdir. Özellikle görsel sanatlar; resimde sembolizm duygusallığa, insanın iç dünyasına yönelerek evrensel anlama ulaşmaya çalışmıştır. Onlara göre somut varlıklar, dış dünya ile insanın duyuları arasında köprü kurmaya yarayan birer simge olmuştur.³ Sanat eserlerindeki simgelerin oluşmasında sanatçının düşüncesini belirleyen inanç ve ideolojiler yatmaktadır.

Koca'ya (2010) göre sosyal genetiğimizizin mirası olan, kültür; devlet, ibadethane, toplum ve aile gibi kurumları ve hatta daha fazlasını, bütün gelenek ve görenek (sosyal norm) çeşitlerini, düşünme ve yaşama şekillerini ve iletişim türlerini kapsamaktadır. Türk Dil Kurumuna göre kültür; tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü olarak tanımlanmıştır.⁴ Kültür, insanı diğer canlılardan ayıran ve toplumsal varlığını ortaya koyan benliğinin bir ifadesidir.

Toplumda, semboller bir iletişim ve bir ifade aracı olarak kullanılmıştır. Gökhan'a göre (2009) semboller, alanlarına göre (dini semboller, sanatsal semboller, siyasi semboller, bilimsel semboller, ezoterik semboller, askeri semboller, trafik işaretleri) sınıflandırılmaları halinde çok geniş bir yelpaze oluşturmaktadırlar.

³ <https://www.arthipo.com/artblog/sanat-tarihi/sembolizm-sanat-akimi-simgecilik.html>

⁴ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=214144
Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi Yıl:2, Sayı:2, Haziran 2019, s. 18-29

GÖRSEL İLETİŞİM ARACI OLARAK SEMBOLLERİN KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMDE YERİ VE ÖNEMİ

“Kökeni ve Anlamlarıyla Semboller ve İşaretler Binlerce Yıllık Görsel Bir Yolculuk” adlı kitap sembolleri şu başlıklar altında toplamıştır.

1. **Kosmos** (Güneş, ay, gece, gökyüzü, yeryüzü, dağlar, ateş, su, yağmur, kar, mevsimler, değerli taşlar)
2. **Doğal Âlem** (hayvanlar, bitkiler, çiçekler ve efsanevi yaratıklar) İnsan Yaşamı (insan bedeni, doğum, ölüm, aşk, evlilik),
3. **Mitler ve Dinler** (Mısır Tanrıları, Yunan ve Roma Tanrıları Kelt ve Kuzey Avrupa Tanrıları Orta ve Güney Amerika Tanrıları, Atalar, Doğa Ruhları, Kabile Totemleri, Yaratılış Öyküleri, Doğa Ruhları, Şamanizm’den Hinduizm’e, Budizm’den Hristiyanlığa, Kehanetlerden Nümerolojiye, Tılsımlardan Simyaya kadar uzanan birçok kavram)
4. **Toplum ve Kültür** (Topluluk aidiyeti, Kraliyet, Kutsal Yerler, Milliyet, Üniformalar, Araçlar ve Silahlar, Sanat, Masonluk, Maskeler, Masallar gibi onlarca kavramı) ve sistemleri (renkler, şekiller, desenler, sayılar, resimli yazılar, alfabeler, uluslararası işaretler, markalar ve logolar, bayraklar, vücut dili, işaret dilleri) gibi birçok terimi, kavramı kapsamaktadır.

Sembollerin çok kapsamlı derin bir konu olmasından ötürü bu araştırma kapsamında sadece birkaç örnek üzerinden sembollerin kültürlerarasındaki yeri ve önemi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Örnek olarak Güneş, insanı çevreleyen bir eril yaşam gücünü simgelerken, bir bahar çiçeği yeniden doğuşu ve yeni bir yaşamı temsil etmektedir. Bunların yanı sıra güneş, birçok krallığın ve imparatorlukların amblemi olarak da kullanılmıştır. Güneş, Evrensel Baba’dır, doğuşu ve batışı doğum, ölüm ve diriliği sembolize eder. Güneş, ilahi gücün evrensel bir simgesiyken Budistler de ateşi, cehaleti ortadan kaldıran bilgelik olarak nitelemişlerdir. Birçok kültür güneşe sembolik değerler yüklemiştir. Bazen eril bir gücü temsil etmiş Japonya ve bazı Amerikan yerli kabilelerinde ise dişil sayılmıştır. En gelişkin Güneş Kültürleri Mısır, Orta Amerika ve Peru’da çıkmıştır. Güneş, iyicil, dölleyici bir güç olduğu kadar kızgın bir yok edici olarak da görülmüştür. Güç sembolü olarak güneş sembolünü bir ulusal amblem olarak Japon bayrağında kullanılmıştır. Japon mitolojisinde imparatorluklarının Güneş Tanrıçası Amaterasu’dan gelme olduklarını inanırlardı. Masonlukta Güneş ilahi aşkın, altın da tanrının iyiliğinin sembolü olarak nitelendirilmektedir (Toksoy, 2009). Hititler de ise güneş bir işaret olup Güneş Kursu olarak 4250 sene önce dini merasimlerde kullanıldığı ileri sürülmüştür. Ankara ve Anadolu çağrışımı yapan Güneş kursu günümüzde Ankara Üniversitesi’nin sembolü olarak kullanılmaktadır.⁵

Güneş simgelerine sadece Avrupa adalarında değil, Etrüsklerin ilk yerleşim bölgeleri olan Valcamonica’da, Asya’da, güney Amerika’da, hatta Avustralya’da rastlanmıştır. Üstteki resimde solda İtalya’nın kuzeyindeki Valcamonica bölgesinden kayaya kazılı bir spirali, resmin sağ üst köşesinde Avustralya kıtasının orta bölgesindeki Uluru kayalığındaki spiralleri, altında ise Peru’nun iki farklı bölgesinde bulunan güneş simgelerini görülmektedir. Bu derece uzak mesafelerde bulunan kültürlerin aynı simgeleri kullanmaları ne alıntı ne de tesadüf olabilir.⁶

⁵ <https://www.ankara.edu.tr/kurumsal/tanitim/gunes-kursu/>

⁶ http://www.astroset.com/bireysel_gelisim/kadim/k64.htm

GÖRSEL İLETİŞİM ARACI OLARAK SEMBOLLERİN KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMDE YERİ VE ÖNEMİ

Resim 3: Güneş sembollerinin farklı kıtalarda kullanılma biçimleri ve Güneş Kültürleri

Uçar'a göre (2004) semboller kullanıldıkları ve yaygınlaştıkları kültür, coğrafyanın ötesinde var olan birer sosyal öğelerdir. Semboller; evreni algılamamızda, dünyayı tanımamızda birer yapı taşıdır. Antik çağlardan itibaren insanoğlu uçsuz bucaksız bir evreni anlamlandırmaya ve çevresini tanımak ve anlamak için semboller yaratmışlardır. Yaşamın, sembollerin ışığı altında gelişerek zenginleştiği ve anlamlar kazandığı söylenebilir. Bu bağlamda Uçar'ın (2004, s.25) ifade ettiği gibi semboller izleyenin niteliklerine, bilgi ve kültürüne, deneyimlerine ve algı gücüne göre şekillenirler. Sembol, görülmeyen bir gerçekliğin görülebilir işaretleridir.

Gustav Menshing'e (M.S 1901-1978) göre her şey sembol olabilir, ama hiç bir şey kendiliğinden sembol olamaz. Sembol, bir insanın yahut bir cemiyetin tesis ettiği bir şeydir. Her sembolün iki unsuru vardır ki, onlardan biri; sembolleştirilen veya sembol olarak kabul edilen madde, ötekisi de bu maddenin temsil ettiği manevi hakikattir. Bu iki unsurun işbirliğinden dolayı ortaya çıkan sembol, hayatın her sahasında ait olabilir. Menshing, her sembolün dile getirdiği bir hakikatin olduğunu söyleyerek, sembolün temsil ettiği hakikat ile karıştırılmaması gerektiğini ısrarla betimlemektedir (Ataşağın, 1997).

Bir sembol sistemi kendi içinde ilişkili bir grup simgeden oluşur. Bu gruplar alfabe, rakamlar gibi formel olarak tanımlanmış sistemlerden oluşur. Bazı sembol sistemleri onbinlerce yıl boyunca gelişen ve kültürden kültüre değişiklik gösterebilir ve hatta evrensel bir boyut kazanabilir. Kitlesel iletişimin, uluslararası yolculukların, çokuluslu kuruluşların ve küresel sporların dünyasında dil engelini aşan yeni evrensel semboller giderek çoğalmaktadır (Toksoy, 2009).

GÖRSEL İLETİŞİM ARACI OLARAK SEMBOLLERİN KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMDE YERİ VE ÖNEMİ

Carl G. Jung, dini sembollerin rolünün “*insanların yaşamlarına anlam kazandırmak*” olduğunu söylemiştir. Arı (2016, s.55) semboller, nesnelerin ve durumların kavranması için ön koşul olduğunu ileri sürmüştür. Cassirer (2011, s.45-46) sembollerin (sanat, din, dil vs) “ortak bir dünyanın” inşası için ne kadar katkı sağladıklarını belirlenmesi gerektiğini ve dilin, sanatın, bilimin her türünü kendine özgü dünyasında anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda dil, din ve sanat, kendi ortaya çıktığı çevreden farklı kavranamayacağını öngörmektedir.

Semboller farklı kültürlerde bulunabilir ancak o işaretlerin sembolizmi bir kültürden diğerine değişmektedir. Örnek olarak insanlığın bilinen en eski sembollerinin başında gelen gamalı haç (svastika), çarkıfelek motifleri farklı zaman dilimlerinde, farklı coğrafyalardaki toplumların “iyiliği”, “doğruluğu”, “koruyucu gücü temsil etme” gibi anlamları olduğu bilinmektedir. Kaynağı Paleolitik dönemlere kadar uzanan gamalı gamalı haç (svastika), çarkıfelek motiflerinin kaynakları, ortak kökenden geliştikleri kabul edilen yansımaları ve ikonografik anlamları üzerine birçok araştırmalar yapılmıştır (Çetin, 2017).

“Svastika” Sanskritçe bir kelime olup, en basit tabiriyle “iyi olma”, “iyi varlık”, ve “iyi şans” anlamlarına gelmektedir. Ancak farklı kültürlerde farklı isimlere sahiptir – mesela Çin’de “Wan”; Japonya’da “Manji”; İngiltere’de “Fylfot”; Almanya’da “Hakenkreuz”; Yunanistan’da ise “Tetraskelion” veya “Tetragammadion” isimleriyle bilinir. Bütün kolları eşit uzunlukta olan ve aynı yönde (*genellikle saat yönü*) dik açılarla kıvrılan haç; başarı ve iyi talih simgesi olarak antik çağdan günümüze, dünyanın hemen her yerine kullanılır. **Svastika**’nın dört kolu; dört kozmik gücü (*ateş, su, hava, toprak*) simgelemektedir. Efsanelere göre, eski çağlarda bu sembol sayesinde, dört kozmik gücün etki altına alınması ve büyüler yapmak mümkün olmuştur.⁷

Resim 4: Swastika'nın antik çağlardan itibaren kullanımı

Zamanla farklı anlamlar yüklenen bu motifler Anadolu, Mezopotamya, Hindistan, İskandinavya, Güney Sibirya, Altay ve Orta Asya gibi farklı coğrafyalarda, birbirinden uzak

⁷ <http://gorgondergisi.org/svastika-sembolunun-12-bin-yillik-tarihi/>

Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi Yıl:2, Sayı:2, Haziran 2019, s. 18-29

GÖRSEL İLETİŞİM ARACI OLARAK SEMBOLLERİN KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMDE YERİ VE ÖNEMİ

kültürlerde her tür sanat eseri üzerinde karşımıza çıkmaktadır (Avşar (2010)'den akt. Çetin, 2017).

Svastika; Hinduizm, Budizm ve Cainizm'e göre kutsaldır. Kökeni **Mayalar Navarrolar** ve **Sümerler** gibi pek çok antik uygarlığa dayanır. Bilinen ilk kullanımı ise **M.Ö. 12.000**'li yıllara kadar gider. **Vişnu**'nun **108** sembolünden biridir ve kolları saat yönünde dönük olan şekliyle, başarı ve uğurun yanı sıra hayatın kaynağı olan güneş ışığını simgeler. Kolları ters yöne dönük şekli ise geceyi ve uğursuzluğu ifade eder. Eski **Mezopotamya** uygarlıklarının metal paralarında yaygın biçimde kullanılan bir simgedir. İskandinavya'da ise kolları sola dönük gamalı haç **Tanrı Thor**'un çekicini (**Mjolnir**) simgeliyordu. Erken Hristiyan ve Bizans sanatlarının yanı sıra Güney ve Orta Amerika'da; Mayalar, Kuzey Amerika'da da özellikle **Navaholar** tarafından kullanılmıştır.

“Gamalı haç” M.Ö. 10.000 yılında bile kullanılmaktaydı. Swastika, Eski Hint paralarında, Japon Budizminde, Antik Yunan'da, Çin'de, Persler'de, İskandinavya'da ve Avrupa'da kullanıldığı bilinmektedir. Hristiyanların çentikli haçı ve güneşin sembolü olarak swastika kullanılmıştır. Gamalı haç, Buddha'nın kurallarının sembolü ve iyi talihin işareti iken Alman Nazileri 2. Dünya Savaşında swastika'yı olumsuz bir sembol olarak kullanmıştır (Buckland, 2011).

Resim 5: Swastika'nın antik çağlardan itibaren kullanımı

Birçok arkeolojik eserde swastika sembolüne Troya Antik Kentinde, Antik Keltlerin ve Kelt rahiplerinin de bu sembolü kullandıklarına rastlanmıştır. İskandinav kabileleri tarafından önem atfedilen swastika, Orta Çağ'da, Katolik mezhebine geçmiş olan Alman ordusuna ait Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi Yıl:2, Sayı:2, Haziran 2019, s. 18-29

GÖRSEL İLETİŞİM ARACI OLARAK SEMBOLLERİN KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMDE YERİ VE ÖNEMİ

Töton şövalyelerinin de içinde bulunduğu ilk Hristiyanlar tarafından da kullandığı bilinmektedir.⁸ Swastika'nın birçok uygarlıkta ve farklı kültürlerde benzer biçimlerde kullanıldığı daha onlarca örnek bulunmaktadır.

Svastika örneğinde olduğu gibi bazı semboller birbirinden farklı coğrafyalarda seyahat etmenin bugünkü kadar kolay ve rahat olmadığı dönemlerde benzer formların farklı uygarlıklar tarafından yaygın olarak kullanıldığına rastlanmıştır. Mağara resimlerinde ve svastika örneğinde olduğu gibi benzer işaret ve sembollerin birbirinden çok uzak farklı coğrafyalarda olması bilinçaltı düşüncelerin, halüsinasyonların etkisini sorgulatmaktadır. Birbirine benzer sembollerin farklı uygarlıklarda kullanılmış olsa da o işaretlerin sembolizmi bir kültürden diğerine farklılık göstermektedir.

Sonuç:

Semboller on binlerce yıl kültürden kültüre yaşamın metafizik, dinsel, sosyolojik, felsefe boyutunda görsel, işitsel ve duysal yollar ile iletişim kurarak dünyanın görsel dokusunu oluşturmuştur. Semboller, mimari'den resime, edebiyat'dan heykele, müzik'ten politikaya kadar farklı disiplinlerde yaşamı anlamlı kılan toplulukları yönlendiren kültürlerarası iletişimde önemli bir araç olmuştur. İnsan davranışlarını belirleyen semboller kültürlerarasında toplumsal inancın yayılmasına ve bu doğrultuda eylemlerin yönlendirilmesinde belirleyici bir gücü bulunmaktadır. Semboller toplum üyelerini bir inanış doğrultusunda bir araya getirici, bütünleştirici bir araç olduğu söylenebilir. İlk çağlardan günümüze semboller kültürlerarası bir elçi görevinde toplumu yönlendiren, birleştiren bir iletişim görevi üstlenmiştir.

İşaretler ve semboller sayesinde insanoğlu dünyayı algılamasında ve kavramasında rol oynamaktadır. Örnek olarak antik çağlardan itibaren gökyüzündeki yıldızların konumları ve hareketleri kozmik sembolizmin konusu olmuştur. İnsanoğlu, çevresini semboller aracı ile anlamlandırmaya ve algılayamaya çalışmaktadır. Metafiziğin konusu olan, varlık, varoluş, evrensel, uzay, zaman, ruhsallık, tanrı, soyut kavramlar vs. gibi kavramlar semboller ve işaretler ile anlatılmakta ve açıklanmaktadır. Antik Mısır'dan günümüze gelen karşıtlığı simgeleyen Horos'un gözü, aydınlık ve karanlık arasındaki dengeyi temsil eden ying yang, iyi talihin sembolü olan Svastika, kuralların çemberi olarak bilinen Dharmachakra, iç huzuru temsil eden lotus çiçeği, doğum, yaşam, ölüm ve yeniden doğuşu sembolize eden hayat ağacı, Yunan mitolojisinde Hermes'in asasına sarılan yılanların temsil ettiği günümüzde sağlık kurumları tarafından kullanılan Caduceus sembolü, İslamiyetin beş şartını temsil eden Fatma'nın el sembolü gibi onbinlerce sembol sayesinde dünyamız daha anlamlıdır. Nesilden nesille yüzyıllar öncesine ait inanışlarına, gelenek ve göreneklerine, kültürel ve sosyal yaşantılarına ve hatta bilinçaltına dair bilgiler, günümüze semboller sayesinde gelmiştir. Carl. G. Jung'ın da söylediği gibi "insanların yaşamlarına anlam kazandıran" semboller olmasaydı eski uygarlıkların kültürel dokularını, sosyal yaşamlarını ve inanışlarını bu kadar iyi kavrayamayabilirdik.

KAYNAKÇA

Arı, S. (2016). Çeviri ve Kültürel Semboller, Değişim Yayınları, İstanbul.

⁸ <http://gorgondergisi.org/svastika-sembolunun-12-bin-yillik-tarihi/>

Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi Yıl:2, Sayı:2, Haziran 2019, s. 18-29

GÖRSEL İLETİŞİM ARACI OLARAK SEMBOLLERİN KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMDE YERİ VE ÖNEMİ

- Atasagun, G. (1997). “Sembol ve Sembolizm”, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Cilt 7, Sayı 7, 369-387.
- Becer, E. (1997). İletişim ve Grafik Tasarım, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara.
- Buckland, R. (2011). İşaretler, Semboller ve Alametler, Neden Kitap Yayınları, İstanbul.
- Çağlar, B. (2012). “Bir İletişim Biçimi olarak Gösterebilim”, EUL Journal of Social Sciences (III:II) LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 22-34.
- Cassirer, E. (2011). Sembol Kavramının Doğası, Hece Yayınları, Ankara.
- Çetin, Y. (2017). “Türk-İslam Bezeme Sanatında Gamalı Haç (Svastika) ile Çarkıfelek motiflerinin köken ve ikonografik anlamları üzerine bir değerlendirme”, Social Sciences Studies Journal, Vol:3, Sayı:5, 353-365.
- Çetinoğlu, A ve Kayaoğlu, N, M. (2013). “Mısır Hiyerogliflerini Çözüme Götüren Dilbilim Anahtarı”, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Sayı 17, 39-52.
- Koca, S.K (2010). “Genel Hatları ile Kültür ve Sembol İlişkisi”, SAÜ Fen Edebiyat Dergisi, 87-94.
- Toksoy, S. (2009). Semboller ve İşaretler, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti, İstanbul.
- Uçar, T, F. (2004). Görsel İletişim ve Grafik Tasarım, İnkılap Kitapevi, İstanbul.

Web Kaynakça:

- Arthipo, Sembolizm Sanat Akımı ve Simgecilik, <https://www.arthipo.com/artblog/sanat-tarihi/sembolizm-sanat-akimi-simgecilik.html>
- Astroset, Avrupa Megalitleri, http://www.astroset.com/bireysel_gelisim/kadim/k64.htm
- Etimoloji Türkçe, Sembol, <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/sembol>
- Ankara Üniversitesi, Güneş Kursu, <https://www.ankara.edu.tr/kurumsal/tanitim/gunes-kursu/>
- Gorgon Dergisi, Svastika Sembolü’nün 12 Bin Yıllık Tarihi, <http://gorgondergisi.org/svastika-sembolunun-12-bin-yillik-tarihi/>
- TDK, Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=214144